

14. simpozij
Frane Petrić i renesansne filozofske tradicije
Sažetci

14th Symposium
Franciscus Patricius and Renaissance philosophical traditions
Abstracts

14° Convegno
Francesco Patrizi da Cherso e le tradizioni filosofiche rinascimentali
Riassunti

Uredio / Edited by / A cura di *Ivica Martinović*

Cres, Hrvatska, 26.-29. 9. 2007.

DAVOR BALIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Hrvatska /

Faculty of Philosophy, J. J. Strossmayer University in Osijek, Croatia

Različiti pristupi Marka Marulića etičkim pojmovima u *Repertoriju*

Opsežni latinski rukopis *Repertorium*, objavljen prvi put u razdoblju 1998.-2000., svjedoči o Marulićevu interesu za filozofske, napose etičke teme. Kako dokumentira »Index dictionum«, u tom je rukopisu Marulić obradio 344 pojma, među njima čak stotinjak etičkih pojmova, uključujući i temeljne etičke pojmove: dobar, dobrota, dobro (*bonus, bonitas, bonum*); istina (*veritas*); marljivost (*diligentia*); sloga (*concordia*); nesloga (*discordia*); čast (*honos*); sreća, sretan (*felicitas, felix*); umjerenost (*temperantia*); utjeha (*consolatio*); rat (*bellum*); mir (*pax*); laž, lažljiv (*mendacium, mendax*); pravda, pravedan (*iustitia, iustus*); postojanost, postojan (*constantia, constans*); korist (*utilitas*). Sastavljajući natuknice, znameniti je Splićanin crpio i iz filozofskih izvora, izrijeком iz Platona, Aristotela, Cicerona, Seneke, Diogena iz Laerte, Aleksandra Afrodizijskog i Origena. Posve očekivano, među izvorima *Repertorija* nalaze se Biblija i djela crkvenih otaca, zatim djela pjesnika, pravnika, geografa, biografa i povjesničara.

Pri obradi etičkih natuknica Marulić je primijenio dva različita pristupa, koji se lako mogu objasniti na primjerima. U tu će svrhu u ovom izlaganju poslužiti Marulićeve natuknice o časti i umjerenosti. Kad prikuplja misli o pojmu časti, Marulić koristi 23 različita izvora da bi odabrao 216 tvrdnja. Najbrojniju grupu, njih ukupno 62, čine tvrdnje koje potječu iz Biblije i Sv. Jeronima. Čak 48 tvrdnja Marulić pronalazi u djelima filozofa. Glavni mu je izvor Platon, zatim slijede Ciceron, Seneka, Diogen iz Laerte i Origen.

O umjerenosti kao jednom od središnjih etičkih pojmova Marulić je zabilježio 66 tvrdnja iz 13 različitih izvora. Tek 12 misli o umjerenosti Marulić je preuzeo iz Biblije i crkvenih otaca. Najviše misli, njih 35, Marulić je crpio iz pet filozofskih izvora. Glavni su mu izvori Platon i Ciceron, zatim slijede izreke ili parafraze Seneke, Diogena iz Laerte i Origena.

S obzirom na uporabu izvora, etički pojmovi koje je Marulić obradio u rukopisnom *Repertoriju* mogu se podijeliti u dvije skupine. Jednu, koju reprezentira natuknica *temperantia*, čine pojmovi koji su obrađeni pretežito prema filozofskim izvorima, a drugu,

koju reprezentira natuknica *honos*, čine pojmovi pri čijoj se obradi Marulić više oslonio na Bibliju nego na filozofske izvore.

Marko Marulić's different approaches to ethical notions in *Repertorium*

An extensive Latin manuscript *Repertorium*, first published in the period 1998-2000, testifies to Marulić's interest in philosophical and particularly ethical topics. As documented by »Index dictionum«, in this manuscript Marulić has covered 344 notions, nearly a hundred of which are ethical, including some of the principal notions of ethics: good, goodness (*bonus, bonitas, bonum*); truth (*veritas*); diligence (*diligentia*); concord (*concordia*); discord (*discordia*); honour (*honos*); happiness, happy (*felicitas, felix*); temperance (*temperantia*); consolation (*consolatio*); war (*bellum*), peace (*pax*), mendacity, mendacious (*mendacium, mendax*); justice, just (*iustitia, iustus*); constancy, constant (*constantia, constans*); utility (*utilitas*). While composing the entries, the famous philosopher from Split drew upon Plato, Aristotle, Cicero, Seneca, Diogenes Laertius, Alexander of Aphrodisias and Origen. Quite expectedly, among the sources of the *Repertorium* was the Bible and the works of the Church Fathers, poets, lawyers, geographers, biographers and historians.

In writing the entries, Marulić applied two different approaches which can easily be illustrated. For this purpose Marulić's entries on honour and temperance will be examined. In compiling thoughts on the notion of honour, Marulić drew upon 23 different sources in order to select 216 statements. The quotations from the Bible and St. Jerome, 62 in all, fall into a most numerous group. In philosophical works Marulić traces as many as 48 assertions. Plato was his major source, followed by Cicero, Seneca, Diogenes Laertius and Origen.

On temperance (*temperantia*) as one of the central ethical notions, Marulić compiled 66 statements from 13 different sources. Only 12 of them were drawn from the Bible and the Church Fathers. The majority, 35, Marulić traced in 5 philosophical sources. Plato and Cicero were his main sources, followed by the quotations or paraphrases of Seneca, Diogenes Laertius and Origen.

Given the use of the sources, ethical notions described by Marulić in his *Repertorium* can be divided into two groups. The first, represented by the entry *temperantia*, consisting of notions described mainly according to philosophical sources, and the second, represented by the entry

honos, consisting of notions whose description tends to lean on the Bible rather than philosophical sources.

ERNA BANIĆ-PAJNIĆ

Institut za filozofiju, Zagreb, Hrvatska /

Institute of Philosophy, Zagreb, Croatia

Kuzanski, Ficino, Petrić i *pia philosophia*

Pia philosophia jedna je od ključnih sintagmi ako ne renesansne filozofije u cjelini, a ono barem renesansnog platonizma. Kako ovaj pravac renesansnog mišljenja u Nikoli Kuzanskom ima svojeg ranog predstavnika, na temelju uvida u temeljne postavke Kuzančeve filozofije postavlja se pitanje, nije li upravo kardinal iz Kuesa začetnik pobožne filozofije kao renesansne ideje. Pitanje postavljamo imajući u vidu prije svega njegovo najznačajnije djelo – rani programatski spis *De docta ignorantia*.

Da bi se moglo odgovoriti na postavljeno pitanje, valja prvo izvidjeti što *pia philosophia* za renesansne filozofe uopće jest, točnije, valja izvidjeti kako je određuju renesansni filozofi u kojih se sintagma javlja. Ovdje se, dakle, radi primarno o jednom povijesnofilozofijskom istraživanju, u kojem ćemo ponajprije ustanoviti kako Marsilio Ficino i Frane Petrić određuju što je *pia philosophia*. Naime, Ficino je prvi od značajnijih renesansnih filozofa koji izričito tematizira *pia philosophia*, a Petrić jedan od onih renesansnih filozofa koji možda najvehementnije zagovara *pia philosophia*, određujući i svoju vlastitu filozofiju upravo kao jednu »pobožnu filozofiju«. Njihovi će se stavovi o *pia philosophia* potom usporediti s onima Nikole Kuzanskog, ne bi li se utvrdilo je li Kuzanski zapravo začetnik te ideje u renesansnoj filozofiji.

Cusanus, Ficino, Petrić and *pia philosophia*

Pia philosophia is one of the central syntagms if not of Renaissance philosophy on the whole than at least of Renaissance Platonism. As Nicolaus Cusanus was an early protagonist of this line of Renaissance thought, analysis of the main tenets of Cusanus's philosophy leads to an assumption that this cardinal from Kues was the founder of pious philosophy as a Renaissance

idea. This assumption is primarily based on his most important work – an early programmatic tract *De docta ignorantia*.

In order to provide the answer to this question, the article first sheds light on the actual meaning of *pia philosophia* to the philosophers of the Renaissance, or more narrowly, on its definition by Renaissance thinkers using this syntagm. Within research in the field of the history of philosophy, this article aims to establish Marsilio Ficino and Frane Petrić's definitions of *pia philosophia*. Ficino was the first prominent Renaissance philosopher who thematized *pia philosophia*, while Petrić was one of those thinkers of the period who most vehemently supported *pia philosophia*, describing his own philosophy as »pious«. Their views on *pia philosophia* are then compared to those of Nicolaus Cusanus with an aim of establishing whether Cusanus is to be credited with this original idea in Renaissance philosophy.

IVAN BEKAVAC BASIĆ

Zdravstveno učilište, Zagreb, Hrvatska /

Medical High School, Zagreb, Croatia

Veljko Gortan o Franji Petriću u *Hrvatskim latinistima*

Povodom 100. obljetnice rođenja uglednoga hrvatskoga klasičnoga filologa Veljka Gortana želim se osvrnuti na njegov esej o Franji Petriću i, koliko mi je poznato, na prvi tiskani prijevod manjeg teksta s latinskog na hrvatski iz Petrićeva djela *Nova de universis philosophia*, koji potječe iz Gortanova pera. Riječ je o posveti: *Sanctissimo Domino Nostro Gregorio XIII Pontifici Maximo futurisque Romanis Pontificibus Maximis (Presvetom našem gospodinu papi Grguru XIV. i budućim rimskim papama)*.

Gortanov kratak ogled o Petriću i prijevod Petrićeve posvete objavljeni su 1969. godine u prvom od dvaju svezaka *Hrvatskih latinista (Croatici auctores qui Latine scripserunt)*, koji su uredili Veljko Gortan i Vladimir Vratović u sklopu šireg izdavačkog projekta *Pet stoljeća hrvatske književnosti* koji su pokrenule *Matica hrvatska* i *Zora* iz Zagreba.

U radu prikazujem: 1. stanje istraživanja Petrićeva djela u hrvatskim zemljama do kraja šezdesetih godina 20. stoljeća; 2. Petrićevo mjesto u sklopu hrvatske književnosti na

latinskom jeziku predstavljene u *Hrvatskim latinistima*; te 3. uspoređujem Gortanov hrvatski prijevod Petrićeve posvete s prijevodom Petrićeva djela *Nova de universis philosophia* iz 1979. godine, a koji su prijevod uradili Tomislav Ladan i Serafin Hrkać.

Veljko Gortan on Franjo Petrić in *Croatian Latinists*

On the 100th birth anniversary of the eminent Croatian classical philologist Veljko Gortan, I aim to cast light on his essay on Franjo Petrić and his translation of Petrić's dedication *Sanctissimo Domino Nostro Gregorio XIII Pontifici Maximo futurisque Romanis Pontificibus Maximis* (*To Our Most Holy Lord Pope Gregory XIV and the Future Popes of Rome*) in *Nova de universis philosophia*, which, to my knowledge, the first published translation of a shorter text from Latin into Croatian from Petrić's masterpiece.

Gortan's short survey on Petrić and the translation of the latter's dedication were published in 1969 in the first of the two volumes of *Croatian Latinists* (*Hrvatski latinisti / Croatici auctores qui Latine scripserunt*), edited by Veljko Gortan and Vladimir Vratović within a larger editorial project *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (*Five Centuries of Croatian Literature*) launched by *Matica hrvatska* and *Zora* from Zagreb.

This article deals with the study of Petrić's work in Croatia until the late 1960s; the place of Petrić in the context of the presented Croatian literature in Latin in *Croatian Latinists*; comparative analysis between Gortan's Croatian translation of Petrić's dedication with the 1979 translation of Petrić's *Nova de universis philosophia* by Tomislav Ladan and Serafin Hrkać.

LUKA BORŠIĆ

Institut za filozofiju, Zagreb, Hrvatska /

Institute of Philosophy, Zagreb, Croatia

Prikaz drugoga sveska Petrićevih *Peripatetičkih rasprava*

U svom ću izlaganju predstaviti rezultate jednogodišnjeg rada na prijevodu drugog sveska Petrićeva djela *Discussiones peripateticae*. U prvom dijelu svog izlaganja prikazat ću drugi

svezak u cjelini, izložiti temeljne misli i probleme kojima se Petrić bavi u tom svesku *Peripatetičkih rasprava*, isto kao i neke filološko-interpretativne probleme vezane uz prevoditeljski rad na tom svesku.

U drugom dijelu osobitu pažnju posvećujem prikazu i analizi nekih »najfilozofičnijih« Petrićevih argumenata u kojima on napada Aristotelovu filozofiju ili kao ispraznu ili kao zbrkanu. Problemi na koje ću se posebno osvrnuti tiču se supstancije i bića. *Substantia* i *essentia* za Petrića su dva prijevoda Aristotelova pojma *ousia*; drugi prijevod jest »biće« (*ens*). Svojim interpretativnim prijevodom Petrić pronalazi načina da Aristotelov »nauk o *ousia*« prikaže ili kao zbrkan (ako se *ousia* shvati kao *substantia*) ili kao isprazan tj. bespredmetan (ako se *ousia* shvati kao *ens*).

Exposition of the second volume of the *Discussiones peripateticae* by Frane Petrić

In my paper I am going to present the results of one-year work on translation of the second volume of the *Discussiones peripateticae* by Frane Petrić. In the first part of my paper I am going to present the second volume in its entirety, expound on the fundamental thoughts and problems underlying the whole volume as well as present some crucial philological problems in understanding and interpreting this part of the *Discussiones*.

In the second part of my paper a special attention is paid to the exposition and analysis of some »most philosophical« arguments Petrić uses to attack Aristotle's philosophy as either confused or empty. The problem I will especially concentrate on is the problem of *substantia* and the problem of *ens*. *Substantia* and *essentia* are, for Petrić, two translations of Aristotle's concept of *ousia*; the second translation is *ens* - »being«. Using such an interpretative way of translating Aristotle's text, Petrić finds his way of displaying Aristotle's »doctrine about *ousia*« either as confused (if *ousia* is understood as *substantia*) or as empty, i. e. lacking its proper object (if *ousia* is understood as *ens*).

MARITA BRČIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Hrvatska /

Faculty of Philosophy, University in Split, Croatia

Utjecaj Aristotelova poimanja pravednosti na filozofsku misao Benedikta Kotruljevića

Humanistički mislilac Benedikt Kotruljević dovršio je 1458. svoje djelo *Della mercatura et del mercante perfetto* (*O trgovini i o savršenom trgovcu*), a ono je prvi put tiskano u Veneciji 1573. zahvaljujući uredniku i nakladniku Frani Petriću. Poučen vlastitim iskustvom trgovačkog poslovanja, Kotruljević u tom svom rukopisu daje upute kako uspješno trgovati i kako se približiti idealu savršenog trgovca. Kako je »praksa kći teorije«, navodi Kotruljević, prije svake praktične djelatnosti potrebno je provesti unutarnje promišljanje i razmatranje o stvarima, kojima ćemo se praktično baviti. Takvo razmatranje o trgovini omogućuje stvaranje i shvaćanje pravila uspješnog trgovanja, s pomoću kojih trgovac, ako ih nauči, može pravično poslovati i pridonijeti očuvanju ljudskog roda s nadom u dobitak.

Prema Kotruljeviću, ciljevi su uspješnog trgovačkog poslovanja dobit i stjecanje imovine. Stvarajući sliku savršenog trgovca, on tom idealu pretpostavlja ideal čudorednog pojedinca jer trgovac, koji je stalno u odnosu s ljudima, treba biti riznica ljudskih vrlina. Kada trgovac u svojoj prodaji ne nadmašuje pravednu i prikladnu cijenu, dakle kada onemogućava i suvišak i manjak, on ostvaruje pravednu dobit. Takav se trgovac, po Kotruljeviću, iako je usmjeren na dobit, brine o dobru drugoga i upravo je to ono što ga čini savršenim trgovcem.

Prema Aristotelu, dobro drugoga temeljno je obilježje pravednosti, koja se zbog tog razloga i razumijeva kao savršena krepost. Kao savršena krepost u Aristotelovoj filozofiji, ona za svoje ostvarenje traži odnošaj, u kojem nema ni suviška ni manjka, i pretpostavlja ostvarenje ostalih kreposti.

Iako se Kotruljević raspravljaajući o pravednosti, u poglavlju »O trgovčevoj pravednosti« iz treće knjige, poziva na Augustinovu definiciju pravednosti, cilj je ovog rada ukazati na odnos Aristotelova poimanja pravednosti i Kotruljevićeve ideje savršenog trgovca i uspješnog trgovanja.

Influence of Aristotle's concept of justice on Benedikt Kotruljević's ethics

In 1458 Benedikt Kotruljević completed his work *Della mercatura et del mercante perfetto* (*On Trade and the Perfect Merchant*), first published in Venice in 1573, under the editorship of Frane Petrić. An established merchant himself, in his treatise Kotruljević laid down the rules of successful trade, offering advice on how to become a perfect merchant. »Practice being the daughter of theory«, each practical step should be preceded by internal deliberation and consideration of the matters we intend to deal with in practice. Such considerations on trade lead us to the rules of successful commerce. Once a merchant masters them, he is able to conduct business fairly and contribute to the welfare of mankind with prospects of profit.

Profit and accumulation of wealth Kotruljević considers the main goals of successful trade. He describes the values proper to the ideal merchant. Given the communicative nature of his work, a merchant should be a treasure of human virtues. When a merchant sets a fair price, he makes a fair profit. Kotruljević adds that such a merchant, although profit-oriented, shows concern for the well-being of others and that is precisely what makes him a perfect merchant.

According to Aristotle, the welfare of others is a basic feature of justice which, for this reason, is being understood as a perfect virtue. As a perfect virtue in Aristotle's philosophy, in order to be accomplished it requires the middle, no more nor less, and presumes the accomplishment of other virtues.

Although in the chapter »On Merchant's Justice« of the third book Kotruljević refers to Augustine's definition of justice, the aim of this article is to question the relationship between Aristotle's understanding of justice and Kotruljević's idea of the perfect merchant and successful trade.

LIDIA CAPUTO

*Università degli studi del Salento-Lecce, Italia /
Sveučilište Salento-Lecce, Italija*

Francesco Patrizi precursore delle scienze linguistiche nell'opera *Della retorica dieci dialoghi*

Nel panorama culturale europeo della seconda metà del Cinquecento, *Della retorica* (Venezia, 1562) del poliedrico pensatore chersino Francesco Patrizi segna il superamento dell'aristotelismo scolastico e filologico legato all'imitazione degli autori classici. Il Patrizi,

inoltre, confuta lo stesso Platone allorché questi definisce la retorica »tecnica persuasiva priva di contenuti, fondata sul credere e non sul conoscere« (cfr. Platone, *Gorgia* XIII, 459 a-b).

Nei suoi dieci dialoghi il filosofo chersino dimostra, con il metodo socratico-platonico, che la retorica è universale scienza del linguaggio applicabile ad ogni campo dello scibile umano. Egli pone pertanto le basi scientifiche della »linguistica generale«, in quanto individua in tutti i linguaggi strutture, funzioni e scopi universali (cfr. *Della retorica* IX, fg 51).

Sono altresì presenti nell'opera patriziana elementi mistici e simbolici del neoplatonismo umanistico-rinascimentale il cui più autorevole rappresentante è stato il filosofo Marsilio Ficino. Nei dialoghi del Patrizi i rapporti tra segno e significato rimandano ad una corrispondenza simbolica tra tutti gli elementi del cosmo. La »parola« diviene così rivelazione dei legami profondi tra fedeltà fisica e metafisica, segno del Divino che si manifesta nell'uomo ed in tutte le creature.

Frane Petrić – preteča lingvističkih znanosti djelom *Della retorica dieci dialoghi*

U europskoj kulturnoj panorami druge polovice 16. stoljeća djelo *Della retorica dieci dialoghi* (Venecija, 1562) mnogostranoga mislioca Frane Petrića iz Cresa označuje nadvladavanje skolastičkoga i filološkoga aristotelizma u odnosu na nasljedovanje klasičnih autora. Uz to, Petrić osporava i Platona kad ovaj određuje retoriku kao »uvjerljivu tehniku, lišenu sadržaja, utemeljenu na vjerovanju a ne znanju« (usp. Platon, *Gorgija* XIII, 459 a-b).

U svojim dijalozima o retorici creski filozof sokratsko-platonovskom metodom dokazuje da je retorika opća znanost o jeziku, primjenjiva na svako polje ljudskoga znanja. On je, dakle, postavio znanstvene osnove »općoj lingvistici«, ukoliko ona u svim jezicima raspoznaje opće strukture, funkcije i ciljeve (usp. *Della retorica* IX, f. 51).

U Petrićevu su djelu k tomu prisutni mistični i simbolični elementi humanističko-renesansnog platonizma, kojemu je istaknuti predstavnik bio filozof Marsilio Ficino. Odnosi između znaka i označenoga u Petrićevim dijalozima upućuju na simboličku korespondenciju između svih elemenata svijeta. »Riječ« tako postaje objavom dubokih veza između fizičke i metafizičke pouzdanosti, znak božanskoga koji se očituje u čovjeku i u svim stvorenjima.

KREŠIMIR ČVRLJAK

Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb, Hrvatska /

Institute of the History of Croatian Literature, Theatre and Music, Croatian Academy of Sciences and Arts, Zagreb, Croatia

Petrićev *manoscritto napoletano* iz 1572. godine:

Prilog rasvjetljavanju Petrićeve polemike s Bernardinom Telesijem

Zaslugom Pasqualea Villarija, u Napulju je Francesco Fiorentino pronašao dva Petrićeva pisma iz g. 1572. s kritičkim primjedbama na drugo izdanje Telesijeva djela *De rerum natura* (1570). Petrić ih je napisao na Telesijevo uporno traženje, ali i na traženje Telesijeva privrženog učenika i prijatelja Antonija Persija, inače i Petrićeva prijatelja. Već ta okolnost svojevrsnog naručivanja primjedaba karakterizira upitnim polemički prefiks Petrićevih prigovora koji su svedivi na dvije tvrdnje:

1. Tvar, kako je Telesio razumijeva, ne može se dokučiti osjetilima;
2. Djelujuće prirode topline i hladnoće nisu dovoljne da se protumači raznolikost prirodnih učinaka.

Danas se ti prigovori mogu uzeti za Petrićevu mikrorekonstrukciju Telesijeve prirodne filozofije, kao i za njegov pionirski doprinos transformaciji telezijanizma još za Telesijeva života. Petrić također svjetuje Telesija da bude izdašniji s primjerima, a manje pribjegava suhoparnim metafizičkim apstrakcijama. No, dva su renesansna inovatora suglasni u osnovnom stavu: Aristotelov je nauk krnj i neodrživ. Drugu knjigu u kojoj se Telesio bavi razgradnjom Aristotelove filozofije, Petrić nalazi besprigovornom, štoviše, gotovo svakog divljenja dostojnom.

U svojim prigovorima Petrić skreće Telesiju pozornost da je Parmenid u vatri i zemlji, odnosno toplome i hladnome prvi fiksirao počela svijeta i stvarī. Aristotel (*Fizika*, A. I, 188a5) mu je svjedokom tog Parmenidova primata. Ne želi, naime, Petrić da tkogod spočitne Telesiju da preuzima tuđe pod svoje. Telesio također i pogrešno atribuirao, upozorava Petrić, kad nauk o četirima elementima, umjesto Empedoklu, pripisuje Hipokratu. Međutim, obojicu je, tvrdi Petrić, pretekao kronološki sporni Okel iz Lukanije. No uza sve prešućivanje Parmenida u tako važnom kontekstu, te navedenu pogrešnu atribuciju, Telesio je

najdosljedniji renesansni apologet nepatvorenog naturalizma: Ništo nije odobravao što ne bi bilo dosežno osjetilima.

U tom postavljanju osjetilā prije razuma Petrić je saglèdao Telesijevo potpuno udaljavanje od Parmenida, s kojim je u filozofiji otpočela gradnja nadosjetilnoga svijeta. A izuzeti razum u istraživanjima prirode, s osloncem isključivo na osjetilo, nije moguće, jer nam osjetilo pruža percepciju promjene, ali ne i subjekta koji se mijenja. Time Telesio strši i u užem krugu renesansnih predvodnika u dekonstrukciji nadosjetilnog svijeta. Petrić ga u toj dekonstrukciji poticajno sokoli: Od neprijeporno istinskog filozofa (kakvim je Petrić smatrao Telesija), svaki strah od Aristotela i njegova autoriteta treba biti daleko! Aristotel je tek poluistinit kad tvrdi da su osjetila pokrenula prirodne znanosti. Petrić dopunjuje: Razum je nužan u prirodnim istraživanjima.

Dva su se renesansna filozofa razišla u razumijevanju naturalizma: Petrić je jako naklonjen naturalizmu, no nije slabije uvažavao platonске ideje; korjeniti naturalist Telesio za Platonove ideje i Aristotelove forme nije htio ni čuti ni znati. U tom njihovu neskladu Fiorentino daje za pravo Telesiju kao odlučnijem poborniku renesansnog naturalizma. Petrić je prijateljevao i 'polemizirao' s filozofom kojega je već renesansa naresila raskošnim antonomazijama: *novorum hominum primus*, *splendor naturae*, *summus*, *Philosophus bonus*, a osobno bih, parafrazirajući, dometnuo – i (uz Hipokrata u antici) »renesansni prijatelj prirode«.

Petrić's *manoscritto napoletano* from 1572: a contribution to the elucidation of Petrić's polemics with Bernardino Telesio

Pasquale Villari holds the credit for Francesco Fiorentino's locating in Naples in 1874 Petrić's two letters from 1572, which contain critical remarks on the second edition of Telesio's work *De rerum natura* (1570). Petrić wrote the commentaries at Telesio's strong insistence as well as that of Telesio's devoted pupil, Antonio Persio, their mutual friend. The very fact that the commentaries were commissioned brings into question the polemic character of Petrić's critical remarks, leading to two conclusions:

- (1) Matter, according to Telesio, cannot be perceived by the senses;
- (2) Acting natures of heat and cold alone cannot provide an explanation for the variety of natural effects.

Today these commentaries may be viewed as Petrić's microreconstruction of Telesio's natural philosophy, but also as his pioneering contribution to the transformation of Telesio's philosophy during his lifetime. Additionally, Petrić advised Telesio to afford more examples instead of dull metaphysical abstractions. But the two Renaissance innovators agree on the fundamental statement: Aristotle's doctrine is incomplete and unsustainable. On the second book of *De rerum natura* in which Telesio deconstructs Aristotle's philosophy Petrić had no comment. Moreover, he found it worthy of every admiration.

In his commentaries, Petrić draws Telesio's attention to the fact that Parmenides was the first to lay down the principles of the world in fire and earth, i.e. heat and cold. In his *Physics* (A. I, 188a5), Aristotle testifies to Parmenides's forerunning role. Petrić insists on making it clear that Telesio made no borrowings. He also points to Telesio's erroneous attribution of the doctrine of four elements to Hyppocrates instead of to Empedocles. According to Petrić, both, however, were surpassed by Ocellus of Lucania, who has not been dated with certainty. Despite of his ignoring Parmenides in such an important context and the wrong attribution, Telesio remains the most consistent Renaissance apologist of genuine naturalism: he approved of nothing that could not be perceived by the senses.

By positioning senses before reason Petrić saw Telesio's complete departure from Parmenides, who is credited for inaugurating the world beyond senses into philosophy. Excluding reason in examining nature and exclusive reliance on the senses is not possible, because the senses provide only perception of change but not that of the changing subject. With such an argument Telesio remained isolated in the narrower circle of Renaissance forerunners of the deconstruction of the world beyond senses. Petrić, however, encouraged Telesio in his idea of deconstruction: a true philosopher (such as Telesio in Petrić's opinion) should have no fear whatsoever of Aristotle or his authority! Aristotle is only partly right when he argues that senses have induced natural sciences. Petrić adds: Reason is necessary in natural study.

Two Renaissance philosophers failed to share the same approach to naturalism: Petrić was prominently inclined towards naturalism, but equally accepted Platonic ideas; Telesio's deep-rooted naturalism showed no understanding for Plato's ideas or Aristotle's forms. In their discord Fiorentino sides with Telesio as a more vehement adherent of Renaissance naturalism. Petrić was a friend and 'polemic' contemporary to a philosopher, upon whom Renaissance had already bestowed the antonomasia *novorum hominum primus, splendor naturae, summus*,

philosophus bonus. Paraphrasing, I would add yet another – besides Hyppocrates in the antiquity – a »Renaissance friend of nature«.

BRUNO ĆURKO

Institut za filozofiju, Zagreb, Hrvatska /

Institute of Philosophy, Zagreb, Croatia

Izvori devete knjige Dragišićeva djela *De natura angelica*

Juraj Dragišić u završnoj, devetoj knjizi svojeg djela *De natura angelica* (Firenca, 1499, ff. o7v-q8r), u kontekstu svog angelološkog nauka, analizira neke od temeljnih pojmova iz filozofije prirode, osobito vječnost, vrijeme, mjesto i kretanje. U tim se analizama Dragišić najčešće poziva na Aristotela, čak 29 puta, od toga deset puta izrijekom na Aristotelovu *Fiziku*, a jednom na *Metafiziku*. Uz to, Dragišić spominje arapske komentatore Aristotela: Averroesa dvaput, od toga jednom njegove *Komentare treće knjige Fizike*, i jednom Avicenu.

Od teoloških izvora najčešći je Sv. Augustin koji je spomenut deset puta. Dragišić pet puta upućuje na njegovo djelo *De genesi ad litteram libri duodecim*, a jednom na dvanaestu knjigu njegovih *Ispovijesti*. Tri puta Dragišić izrijekom upozorava na misli naučavane *in Parisino gymnasio*. Pritom su spomenuti sljedeći istaknuti skolastičari: trojica profesora Pariškoga sveučilišta Henrik iz Ghenta (*Doctor Solemnis*), Egidije iz Rima (*Doctor Fundatissimus*) i Godfred iz Fontainesa (*Doctor Venerandus*), te pariški student i profesor na talijanskim sveučilištima Grgur iz Riminija (*Doctor Acutus*).

Sv. Ivana Damašćanina Dragišić spominje uz tri teme: kad raspravlja o vječnosti, o odnosu anđela i mjesta te u poglavlju o kretanju anđela. Sv. Toma Akvinski i Platon spomenuti su dvaput: Toma pri Dragišićevu izlaganju o odnosu anđela i mjesta, a Platonov nauk o kretanju duše kad Dragišić raspravlja o gibanju anđela s jednoga na drugo mjesto. Dragišić upućuje na dva Boetijeva djela *De Trinitate* i *De hebdomadis*.

Jednom su spomenuti Sv. Anselmo Kanterberijski i njegovo djelo *Proslogion* te »naš Jeronim« (*noster Hieronymus*) i njegova poslanica *Ad Marcellam*, i to u drugom poglavlju »Opinio de aevo«. Kad raspravlja *de loco angelorum*, Dragišić podsjeća i na nauk Sv. Grgura Nazijanskoga prema kojem su »anđeli stvoreni mnogo stoljeća prije osjetilnoga svijeta«.

Dragišićeva filozofija prirode, kako je izložena u devetoj knjizi njegova djela *De natura angelica*, utemeljena je na Aristotelu, naročito na njegovoj *Fizici*, i uključuje dugotrajnu i razgranatu aristotelovsku tradiciju, dok mu je u teološkim pitanjima najpouzdaniji vodič Sv. Augustin.

Sources of the ninth book of Juraj Dragišić's *De natura angelica*

In the final, ninth book of his work *De natura angelica* (Florence, 1499, ff. o7v-q8r), within the context of his own theological doctrine on angels, Juraj Dragišić analyses some of the fundamental notions of natural philosophy, with special emphasis on eternity, time, place and motion. In these analyses Dragišić most frequently refers to Aristotle, as many as 29 times, making ten explicit references to Aristotle's *Physics*, and one to his *Metaphysics*. In addition, Dragišić mentions Arabic commentators of Aristotle: Averroës twice, including his *Commentary on the third book of Physics*, and Avicenna once.

In theological sources, St. Augustine is mentioned ten times. Dragišić makes five references to St. Augustine's work *De genesi ad litteram libri duodecim*, and one reference to the twelfth book of his *Confessiones*. Dragišić makes three references to the theses taught in *Parisino gymnasio*, mentioning the following notable scholastics: three professors of the Paris University – Henry of Ghent (*Doctor Solemnis*), Giles of Rome (*Doctor Fundatissimus*), and Godfrey of Fontaines (*Doctor Venerandus*), as well as the Parisian student and professor at Italian universities – Gregory of Rimini (*Doctor Acutus*).

Dragišić's references to St. John Damascene concern three topics: his discussion on eternity, on the relationship of angel and place, and the chapter on the motion of angels. St. Thomas Aquinas and Plato are mentioned twice: Thomas in Dragišić's analysis of the relationship between angel and place, and Plato's doctrine on the motion of soul when Dragišić discusses the motion of angels from one place to another. Dragišić points to two of Boethius's works: *De Trinitate* and *De hebdomadis*.

A single reference is made to St. Anselm of Canterbury and his work *Proslogion* as well as *noster Hieronymus* and his epistle *Ad Marcellam* in the second chapter of »Opinio de aevo«. While discussing *de loco angelorum*, Dragišić also draws attention to the teaching of St.

Gregory Nazianzenus, by which »angels had been created many centuries prior to the sensible world«.

Dragišić's natural philosophy, as expounded in the ninth book of his *De natura angelica*, is based on Aristotle, mainly his *Physics*, including the long and branching Aristotelian tradition, while the influence of St. Augustine tends to dominate in theological questions.

RAFFAELLA DE SANCTIS

Scuola Superiore, Chieti, Italia /

Viša škola, Chieti, Italija

Francesco Patrizi e l'Accademia della Fama

Francesco Patrizi è stato uno dei fondatori della celebre Accademia della Fama, detta anche Veneziana, nata nel 1557 e fallita clamorosamente, dopo solo quattro anni, nel 1561. Il Patrizi torna a Venezia nel 1560, dunque solo un anno prima della chiusura della suddetta Accademia, istituita nel palazzo del patrizio e senatore veneziano Federico Badoaro in collaborazione con Domenico Venier, il quale aderisce solo ufficialmente all'iniziativa.

Tale Accademia suscita interesse soprattutto per la sua organizzazione che può essere confrontata con la celebre cittadina di Tommaso Campanella, ma anche per la struttura interna, della quale gli adepti sono quasi delle membra vive, parte di un unico corpo. È interessante conoscere la carica che Francesco Patrizi ha ricoperto all'interno della cerchia culturale e l'influenza del suo pensiero sullo statuto dell'Accademia stessa.

Frane Petrić i Accademia della Fama

Kad je godine 1557. u palači patricija i senatora Federica Badoara, u suradnji s Domenicom Venierom, koji je službeno podupro inicijativu, utemeljena slavna *Accademia della Fama*, poznata i kao *Veneziana*, Frane Petrić bio je jedan od njezinih utemeljitelja. Petrić se u Veneciju vratio godine 1560., godinu dana prije njezina bučnoga ukinuća.

Kratkovjeka venecijanska akademija pobuđuje interes prije svega zbog svoje organizacije, koja se može usporediti sa slavnom *cittadinom* Tommasa Campanelle, ali i zbog svoga unutrašnjeg ustroja, prema kojem su članovi bili gotovo udovi jedinstvenoga tijela. Od posebnoga je interesa spoznati ulogu koju je Petrić odigrao unutar toga kulturnoga kruga i utjecaj Petrićeva mišljenja na statut Akademije.

HEDA FESTINI

Rijeka, Hrvatska /

Rijeka, Croatia

Kada analiziram Franu Petrića (1529-1597), zašto mislim na Jurja Politea (1827-1913)?

Takva je misaona staza moguća, jer su i Petrić i Politeo pronicanjem u antičke utilitarističke stavove uzdigli svoja gledanja na čovjeka do visokih moralnih zasada (standarda). Ustaljivanjem takvog utilitarizma vodili su ga prema najsuvremenijem usmjerenju, kakav je posebno Singerov utilitarizam preferencije.

Teme susreta tih dvaju mislilaca bile su:

1. zadovoljstvo odnosno bol;
2. korist;
3. ljubav prema sebi (egoizam);
4. utilitarizam i njegovo nadilaženje.

Why I think of Juraj Politeo (1827-1913) when I analyze Frane Petrić (1529-1597)

This interpretative trajectory is possible because by adopting Ancient utilitarian views, both conceived of human beings as subject to high moral standards. By developing such forms of utilitarianism they led it in the direction of contemporary views, such as, for example, Singer's preference utilitarianism.

Themes in the works of these philosophers were:

- (1) pleasure and pain;
- (2) utility;

- (3) self-love (egoism);
- (4) utilitarianism and its overcoming.

MIHAELA GIRARDI-KARŠULIN

Institut za filozofiju, Zagreb, Hrvatska /
Institute of Philosophy, Zagreb, Croatia

Utjecaj Pietra Pomponazzija na Federika Grisogona:

Grisogono između platonizma i aristotelizma

U referatu će biti prikazan utjecaj Pietra Pomponazzija na Federika Grisogona, Grisogonov stav prema nominalizmu i njegov odnos prema renesansnoj »borbi autoritetā«, odnosno prema Aristotelu i Platonu. Grisogono kritizira Pomponazzija kao nominalista i drži da nominalizam svojim shvaćanjem pojedinačnog i općeg dokida mogućnost matematike kao znanosti.

Grisogono, međutim, nije platoničar jer se priklanja peripatetičkom shvaćanju bitka matematičkih predmeta. On na svojstven način tumači aristotelovski pojam apstrakcije, odnosno bitka onog što je razumom izdvojeno iz osjetilnog, pa tako i matematičkih predmeta. Iako matematički predmeti aktualno jesu samo u mišljenju, oni ipak jesu na potencijalan način i u stvarima. Ovom interpretacijom, misli Grisogono, postignuto je dvoje: mogućnost matematike kao znanosti i neka potencijalna matematička odredivost materijalnog i osjetilnog bića.

Influence of Pietro Pomponazzi on Federik Grisogono:

Grisogono between Platonism and Aristotelianism

This article aims to highlight the influence of Pietro Pomponazzi on Federik Grisogono, the latter's position on Nominalism and attitude towards the Renaissance 'authority conflict'—that is, towards Aristotle and Plato. Grisogono criticizes Pomponazzi for being a Nominalist, holding that with its understanding of the individual and universal, Nominalism denies the scientific nature of mathematics.

Grisogono, however, is not a Platonist, for he adopts a peripatetic view on the being of mathematical objects. He comes forward with an original interpretation of the Aristotelian concept of abstraction—that is, of the being separated from the sensible by means of reason, including mathematical objects as well. Although mathematical objects are in thought actually, they still are in things potentially. Such an interpretation, Grisogono holds, has accomplished two goals: the possibility of mathematics as a science and certain potential mathematical determinability of the material and sensible being.

ROCCO GRIPPA

La Facoltà di sociologia delle comunicazioni dell'Università degli studi di Macerata, Italia / Sociološki fakultet, Sveučilište u Macerati, Italija

Aspetti sociologici della *Città felice*

Le interpretazioni storico-filosofiche sulla *Città felice* non sono, a mio avviso, esaustive della complessità dell'opera, la quale include anche degli aspetti sociologici che mi propongo di esaminare nel mio contributo.

Tra gli argomenti più rimarchevoli l'ordinamento sociale, strutturato secondo un sistema a doppia valenza: le classi sociali sono sei ma, fra queste, vi è un'ulteriore suddivisione in tre dominanti e tre definite dal Patrizi »servili«, rispecchiando la mentalità dell'epoca e non solo. Questo modo di concepire la società si contrappone ai modelli proposti da Thomas More e Tommaso Campanella.

È interessante, anche, come l'Autore affronti la problematica riguardante la designazione delle cariche pubbliche dell'amministrazione cittadina: le tre classi »dominanti«, a rotazione periodica, si alternano nella gestione della *res publica*. Infatti, secondo il filosofo, »deono, adunque, esser eletti al governo della città i più vecchi, ed i giovani hanno ad esser governati, acciocché prima imparino ad essere retti essi che abbiano à reggere altrui« (Cap VIII). In questa struttura sociale le ultime tre classi, contadini, mercatanti ed artefici sono escluse dal governo in quanto, con la loro vita piena di affanni non possono, per il filosofo dalmata, godere della »beatitudine« di chi, libero da preoccupazioni materiali, si diletta nella speculazione filosofico-scientifica.

Sociološki aspekti Petrićeva *Sretnog grada*

Povijesno-filozofska tumačenja *Sretnog grada* nisu, po mom mišljenju, iscrpila kompleksnost Petrićeva djela, koje uključuje i sociološke aspekte, koje namjeravam istražiti u mom izlaganju.

Jedna od najznačajnijih tema Petrićeva *Sretnog grada* društveni je poredak, strukturiran prema sustavu dvojake vrsnoće: šest je društvenih klasa, a među njima postoji daljnja podjela na tri klase koje gospoduju i tri klase koje Petrić naziva 'služiteljskima', u čemu se odražava mentalitet epohe i ne samo to. Ovaj način poimanja društva suprotstavljen je modelima, koje su izložili Thomas More i Tommaso Campanella.

Osim toga, pisac se suočava s problemom imenovanja u javne službe u gradskoj upravi: tri se gospodujuće klase, periodičnom rotacijom, izmjenjuju u upravljanju državom. Zapravo, kako ističe Petrić u osmom poglavlju, »u upravu grada moraju, dakle, biti izabrani najstariji, a mlade treba voditi da prvo nauče ispravno se ponašati da bi kasnije vladali drugima.« U ovom su društvenom ustroju iz uprave isključene posljednje tri klase: seljaci, trgovci i obrtnici, jer u svojim životima punim briga ne mogu, prema dalmatinskom filozofu, uživati »blaženstvo« onoga koji se, slobodan od materijalnih preokupacija, s užitkom posvećuje filozofsko-znanstvenom razmatranju.

IVAN KOLEV

Philosophy Department, Sofia University, Bulgaria /

Odjel za filozofiju, Sveučilište u Sofiji, Bugarska

Rethinking Modality:

Nicholas of Cusa and Martin Heidegger

The aim of this paper is to explore two conceptions of modality which can be seen in the works of Nicholas of Cusa (*De possest*, *Compendium*, *De apice theoriae*) and Martin Heidegger (*Being and Time*). My intention is to analyse the place of notion of modality in two ontologies: the ontology of the infinite of Cusanus and the fundamental ontology of the finite being of Heidegger. Both of them are explored as based on modality metaphysics. The main

topic is situated around the notion *posse* of Cusanus and the notion *Seinkönnen* of Heidegger. All this is situated in the context of contemporary debates about modality and possible worlds problematics.

Promišljanje modalnosti:

Nikola Kuzanski i Martin Heidegger

Cilj je ovog izlaganja istražiti dva poimanja modalnosti, koja se mogu pronaći u djelima Nikole Kuzanskog (*De posset, Compendium, De apice theoriae*) i Martina Heideggera (*Sein und Zeit*). Moja je namjera analizirati mjesto modalnosti u dvjema ontologijama: u ontologiji beskonačnosti Nikole Kuzanskog i u fundamentalnoj ontologiji konačnog bića u Heideggera. Obje će ontologije biti proučavane pod vidom modalnosti. Pritom se prouka usredotočuje na pojmove *posse* u Kuzanskog i *Seinkönnen* u Heideggera, a u kontekstu suvremenih rasprava o modalnosti i problemu mogućih svjetova.

MISLAV KUKOČ

Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«, Centar Split, Hrvatska /

Institute of Social Sciences »Ivo Pilar«, Center Split, Croatia

Mladi Petrić u Aristotelovu Liceju

Većina interpretacija Petrićeva mladenačkog socijalnofilozofijskog djela *La città felice* kao platonističkog dala se dobrim dijelom zavesti:

- a) njegovim naslovom, koji je sugerirao primisao da se *Sretan grad* kreće u okružju njemu historijski srodne literature renesansnog socijalnog utopizma;
- b) općeprihvaćenim spoznajama da se upravo svojim platonizmom i polemičkom antiaristotelizmom zreli Petrić afirmirao kao svjetski poznat renesansni filozof.

Nasuprot tim *main stream* interpretacijama, u ovome se radu argumentira postavka da Petrićev prvijenac nije ni platonističko ni utopijsko djelo. Naime, poredbeni raščlamba Petrićeva *Sretnoga grada* i Aristotelove *Politike* nedvojbeno navodi na zaključak da je Petrić pri izgradnji svoje rane socijalnofilozofijske koncepcije imao za uzor isključivo Aristotela, o čemu nedvosmisleno i sam piše u uvodnoj posveti braći Vigeriu i Girolamu dalla Rovere.

Most interpretators of Petrić's juvenile socialphilosophical opuscle *La città felice* as a Platonic one are somewhat misled:

- a. by the title, which suggests that the *Happy City* belongs to the historically affiliated literature of the Renaissance social utopism;
- b. by generally accepted views that the mature Petrić earned his place in Renaissance philosophy by no other than his Platonism and polemic anti-Aristotelianism.

Contrary to these mainstream interpretations, this article aims to show that Petrić's first printed work (1553) belonged neither to Platonic nor utopian literature. Comparative analysis of Petrić's *La città felice* and Aristotle's *Politics* clearly leads to a conclusion that in the construction of his early conception in social philosophy Petrić drew solely on Aristotle, the statement of which he himself has unambiguously provided in the introductory dedication to the brothers Vigerio and Girolamo dalla Rovere.

IVICA MARTINOVIĆ

Institut za filozofiju, Zagreb, Hrvatska /

Institute of Philosophy, Zagreb, Croatia

Ruđer Bošković o Frani Petriću:

Uloga Vareniusova djela *Geographia universalis* (1650)

Godine 1739., tijekom prve godine teološkog studija, napisao je Ruđer Bošković dvije komplementarne rasprave »o obliku Zemlje« (*de Telluris figura*). U prvoj, *De veterum argumentis pro Telluris sphaericitate dissertatio*, izložio je povijest četiriju argumenata za sferičnost Zemlje, a u drugoj, *Dissertatio de Telluris figura*, kritički je ispitao problem na temelju suvremenih teorijskih modela o gravitaciji (Newton, Huygens, Fermat) i provedenih geodetskih mjerenja (Maupertuis).

U povijesnom pregledu *pro Telluris sphaericitate* u sklopu drugoga argumenta za sferičnost Zemlje prikupio je Bošković dokaze o zakrivljenosti Zemljine površine *ex circumterrestribus apparentiis* tj. dokaze koje na temelju pojava u blizini Zemljine površine može pribaviti promatrač na morskoj obali ili na brodu. Mladi je Bošković pritom spomenuo one koji su

tvrdnju o sferičnoj Zemlji osporavali uvođenjem lomova vidnih zraka. Među onima koji su zastupali takvo stajalište Bošković je poimence spomenuo jedino Franu Petrića, »koji je u 25. i 26. knjizi *Pancosmiae* nijekao sferičnost Zemlje« pozivajući se pritom na dva svoja opažaja: opažaj planinā na otoku Korzici 1574. godine s broda tijekom plovidbe za Španjolsku i opažaj Osorčice 1562. godine s velikog broda usidrena u venecijanskoj luci uoči putovanja za Cipar. Bošković je izričito upozorio na očiglednu lažnost toga Petrićeva dokaza (*falsitas per sese*).

Najmlađe među Boškovićevim izvorima pri pisanju povijesne rasprave bilo je pionirsko djelo *Geographia generalis* (1650) njemačkoga učenjaka Bernharda Vareniusa, koje je poslije rane pišćeve smrti doživjelo brojna izdanja, osobito u Engleskoj. Upravo je njemački geograf u uvodu poglavlja »De figura Telluris« jezgrovito upozorio na izdvojeno Petrićevo stajalište o obliku Zemlje. Za njega je Petrić bio »ne nepoznati filozof« među prethodnicima iz prošloga tj. 16. stoljeća (*e recentioribus prioris saeculi non ignobilis Philosophus Franciscus Patricius*).

Zato Vareniusova *Geographia generalis* postaje važnom knjigom u povijesti hrvatske kulture:

1. U brojnim izdanjima od 1650. do 1715. godine, uključujući i izdanje koje je u Cambridgeu 1672. priredio Newton, ta je knjiga upozoravala na posebno stajalište renesansnoga filozofa Frane Petrića o obliku Zemlje;
2. Svojim poglavljem »De figura Telluris« ona je bitno utjecala na strukturu i izvore povijesne rasprave mladoga Boškovića o argumentima za sferičnost Zemlje te izravno upozorila Boškovića na Petrićevo stajalište.

Ruđer Bošković on Frane Petrić:

The role of Varenius's work *Geographia universalis* (1650)

During the first year of his theological studies, in 1739, Ruđer Bošković wrote two complementary treatises »on the shape of the Earth« (*de Telluris figura*). In *De veterum argumentis pro Telluris sphaericitate dissertatio*, the first of the two treatises, Bošković expounded the history of the four arguments for the sphericity of the Earth, whilst in the second, *Dissertatio de Telluris figura*, he critically examined the problem on the basis of contemporary theoretical models of gravity (Newton, Huygens, Fermat) and the available geodetic measurements (Maupertuis).

In his first geophysical treatise within the second argumentation for the sphericity of the Earth, Bošković supplies proofs on the curvature of the Earth's surface *ex circumterrestribus apparentiis* – that is, the results which, on the basis of the appearances close to the Earth's surface, an observer on the shoreline or aboard a ship was able to obtain. Young Bošković further mentions those who, by introducing the refractions of visual rays, rejected the idea of the spherical Earth. Among the latter, Bošković singles out one name only, that of Frane Petrić, »who, in the 25th and 26th book of *Pancosmia*, refuted the Earth's sphericity« on the grounds of his own two observations: a 1574 observation of the mountains of the Island of Corsica from a ship sailing to Spain, and the observation of Osorčica, highest hilltop on the Island of Lošinj, as viewed from a large vessel anchored at the Venetian port on the eve of his voyage to Cyprus in 1562. Bošković explicitly emphasised the obvious fallacy of Petrić's proof (*falsitas per sese*).

While writing his historical survey in geophysics, among the most recent sources Bošković consulted was the pioneering work of the German scholar Bernhard Varenius, *Geographia generalis* (1650), which, due to the author's early death, saw a number of editions, English ones in particular. It was in the chapter »De figura Telluris« that this German geographer drew attention to Petrić's isolated view on the shape of the Earth. He described Petrić as »a philosopher not unknown« among the predecessors from the previous – that is, sixteenth century (*e recentioribus prioris saeculi non ignobilis Philosophus Franciscus Patricius*).

Varenius's *Geographia generalis* has thus earned an important place in the history of Croatian culture:

- (1) In a succession of editions published between 1650 and 1715, including also the Cambridge edition revised by Newton in 1672, this book pointed to a specific view of the Renaissance philosopher Frane Petrić on the shape of the Earth;
- (2) With its chapter »De figura Telluris«, this book influenced significantly the structure and the sources of the historical treatise of young Bošković on arguments for the sphericity of the Earth, introducing Bošković most directly to Petrić's view on the problem.

ŽELJKA METESI

Institut za filozofiju, Zagreb, Hrvatska /
Institute of Philosophy, Zagreb, Croatia

Petrićev pojam *conchetta* i manirističko-barokne teorije končetizma

Pokazavši da je Petrić svojom poetikom anticipirao neke poglede i tendencije karakteristične za nadolazeće razdoblje, dosadašnja su istraživanja ujedno ukazala i na potrebu za jednim opsežnim pristupom kojim bi se njegova poetika proučila iz horizonta manirizma i baroka. Usredotočen na pojam *conchetta*, jedan od najrelevantnijih pojmova 16. i 17. stoljeća, rad nastoji ispitati koliko se ovaj »mislitelj prijelaza« svojim poimanjem *conchetta* približio manirističkoj i baroknoj poetici.

Petrić je sudjelovao u renesansnim polemikama i diskusijama usredotočenima na pitanje je li pjesništvo rezultat oponašanja ili u njemu treba vidjeti kreativnu duhovnu djelatnost, a upravo je pojmom *conchetta*, u kojem je vidio bitnu sastavnicu pjesničkog *stvaranja*, rušio teoriju oponašanja. Tumačeći svako djelo kao realizaciju *conchetta*, nevidljive, netjelesne ideje, slike ili unutarnjeg nacrt, koji je prethodno oblikovan u duhu umjetnika – pjesnika, Petrić će ukazati na presudnu ulogu i značenje *conchetta* u procesu izgradnje umjetničkog djela.

Usporedba Petrićevih, za ovu temu nezaobilaznih djela, *Le rime di Messer Luca Contile, divise in tre parti, con discorsi, et argomenti di M. Francesco Patritio et M. Antonio Borghesi* (1560), *Della retorica dieci dialoghi* (1562), *Della poetica* (1586) s reprezentativnim manirističkim i baroknim spisima likovne i pjesničke teorije, prije svih s djelom *L'idea de' pittori, scultori et architetti* (1607), Federica Zuccarija, talijanskog manirističkog slikara i teoretičara *conchetta* u likovnoj umjetnosti, kraćim traktatom *Del concetto poetico* Camilla Pellegrina, koji je napisan 1598. a objavljen tek 1898. godine, te s opsežnim traktatom *Il cannocchiale aristotelico* (1654) Emanuelea Tesauro, najznačajnijeg predstavnika barokne poetike, pokazuje da se, unatoč razlikama i originalnosti te individualnosti u mišljenju, u teorijama navedenih teoretičara umjetnosti može uočiti Petrićevo temeljno učenje o umjetnosti kao *stvaranju* i umjetniku kao tvorcu.

Petrić's notion of *concetto* and concettism of the period of Mannerism and Baroque

Scholarly research to date has shown that Petrić's poetics anticipated some of the views and lines of development characteristic of the ensuing period, but has also pointed to the need for a comprehensive survey which would examine his poetics from the perspective of the Mannerism and the Baroque. Focused on the notion of *concetto*, one of the most relevant

notions of the sixteenth and seventeenth centuries, this article aims to explore the extent to which Petrić's understanding of *conchetto* actually anticipated the poetics of the oncoming Mannerism and Baroque.

Petrić participated in Renaissance polemics and discussions on the question whether poetry is the result of imitation or it ought to be viewed as a creative act. It was his notion of *conchetto*, which he envisaged as an important element of poetic creation, that refuted the theory of imitation. By interpreting each work as a realisation of *conchetto*, idea or concept previously conceived by the artist's or poet's wit, Petrić drew attention to the essential role and meaning of conceit – *conchetto* – in the creative artistic process.

Comparison of Petrić's works *Le rime di Messer Luca Contile, divise in tre parti, con discorsi, et argomenti di M. Francesco Patritio et M. Antonio Borghesi* (1560), *Della retorica dieci dialoghi* (1562), *Della poetica* (1586) with representative theoretical works in the art and poetry of the Mannerism and the Baroque, primarily with the work *L'idea de' pittori, scultori et architetti* (1607) by Federico Zuccari, Italian painter of the Mannerism and theoretician of *conchetto* in art, shorter tract *Del conchetto poetico* by Camillo Pellegrino, written in 1598 but not published until 1898, along with the extensive tract *Il cannocchiale aristotelico* (1654) by Emanuele Tesauro, most prominent exponent of the Baroque poetics indicates that, despite differences and originality, the theories of the earlier mentioned art theoreticians expound Petrić's fundamental doctrine on art as creation and artist as creator.

SNJEŽANA PAUŠEK-BAŽDAR

Zavod za povijest i filozofiju znanosti HAZU, Zagreb, Hrvatska /

Institute of the History and Philosophy of Science, Croatian Academy of Sciences and Arts, Zagreb, Croatia

Neka obilježja renesansne alkemijske simbolike

Nakon izuma tiska dolazi do izdavanja starih alkemijskih rukopisa. Radi njihova tumačenja i pojašnjavanja urednici im tijekom renesanse dodaju slike i simbole. Kako se još u doba kasnog srednjeg vijeka alkemija priklonila kršćanstvu, to je njezin simbolizam obuhvaćao više duhovnu, a manje materijalnu komponentu. Glavni je motto alkemijskog *Ars magna* bio

solve et coagula (*rastavi i spoji*), u duhovnom smislu smrti i uskrsnuća: razgradnja, pročišćavanje i ponovno spajanje.

Tijekom promatranja alkemijske prijetvorbe u tikvici ili retorti, alkemičar je imao određene duhovne doživljaje, koje je projicirao s pomoću simbolā. Za razliku od ranijih povijesnih razdoblja, kada su se kao alkemijski simboli koristili simboli planetā i geometrijski likovi, u renesansi se gotovo u pravilu koristi simbolizam životinjā (gavran, orao, lav, bijeli golub, labud, pelikan, feniks, paunovo pero, zmija i drugo). Taj simbolizam nije bio jednoznačan. Radilo se o stvarnim ili mitskim životinjama, uglavnom iz egipatske i antičke mitologije, što je vjerojatno posljedica obnove hermetizma. U poslijerenesansnom razdoblju životinjski je simbolizam napušten, a simbolom alkemijskog čina postaje čovjek u geometrijskim likovima trokuta i četverokuta.

Some characteristics of Renaissance alchemical symbolism

With the invention of printing old alchemical manuscripts were published. For reason of interpretation and clarity Renaissance editors embellished the publications with illustrations and symbols. As by the late Middle Ages alchemy had adhered to Christianity, its symbolism tended to aim at the spiritual rather than material component. The guiding motto of the alchemic *Ars magna* was *solve et coagula* (*resolve and compose*) in the spiritual meaning of death and resurrection: decomposition, purification and reunion.

While observing alchemic processes in a flask or retort, an alchemist experienced certain spiritual sensations which he projected by means of symbols. Unlike the earlier historical periods when planets and geometrical figures were used as alchemic symbols, the Renaissance, almost as a rule, used animal symbolism (raven, eagle, lion, white dove, swan, pelican, phoenix, peacock's feather, snake etc.). This kind of symbolism was pregnant with meaning. Animals were either of this or the mythical world, derived mainly from the Egyptian or classical mythology, partly the result of the revival of Hermeticism. Post-Renaissance alchemic symbolism abandoned the animal world and shifted to man as a symbol of the alchemic act represented by geometric figures of triangle and quadrangle.

ESTELLA PETRIĆ-BAJLO

English Department, University of Zadar, Croatia /

Engleski odjel, Sveučilište u Zadru, Hrvatska

On Philip Sidney's *Defence of Poesie* (1595)

Sir Philip Sidney (1554-1586) was the first major poet of the Renaissance in England. Between 1572 and 1575 he travelled in France, Germany, Austria and Italy. During his year in Italy, most of it spent in Venice, he gave most of his time to serious study of history and ethics (Drabble: 902). After his return to England he dedicated the rest of his short life to writing literature and in 1584 he invited Giordano Bruno to visit Oxford. Bruno afterwards dedicated two of his titles to Sidney in token of gratitude.

None of Sidney's works were published during his lifetime and his great posthumous literary reputation primarily relies on his sonnet sequence *Astrophel and Stella* (written about 1582 and published in 1591) and a prose (pastoral) romance *Arcadia* (written in 1581 or 1582 and published in 1590). His famous essay *A Defence of Poesy* is usually considered the most important contribution to Renaissance literary theory. It was written before 1583 (maybe even in 1579-80) and two editions of the work appeared posthumously in 1595, the one entitled *The Defence of Poesie* (Ponsonby) and the other *An Apologie for Poetrie* (Olney).

In the treatise Sidney sets out his theory of the »proud autonomy of poetry« (Conrad: 76) although he has already, in the *Arcadia*, »established the right of poetry to bring to birth a non-existent world which brilliantly surpasses the real one« (ibid.). Poetry is not a transcription from life, which statement reflects a decisive refutation of the doctrine of imitation and establishes a concept of the poet as a creator. »If you worry about having the experience, you will be unequipped for depicting it. Art is a sequel to Genesis, conjuring something out of nothing: all aesthetic inventions should be Arcadias.« (Conrad: 84). This specific poetic skill to re-create the world and to create another nature is the reason why Sidney defines the poet as a *maker*, i. e. the one who can alter a brazen world into golden perfection, as he himself states in his *Defense*.

Sidney's treatise which presents the poet as a creator (*maker* as opposed to *imitator*) reminds us of Frane Petrić's poetic doctrines. Namely, Petrić addresses the question of poetic creativity in the last dialogue of his *Della historia diece dialoghi*, which was published in

Venice in 1560. This book had soon become very popular throughout Europe (Kostić: 349) and in England Thomas Bludneville even decided to write a shorter version of it. This best-seller was entitled *The true order and methode of wryting and reading hystories* (London, 1574). It is interesting that Sidney was so preoccupied with history when he in 1570s visited Venice. It does not seem impossible that Petrić's tenth dialogue on history could inspire some of Sidney's own poetic doctrines developed on his return to England in 1580's.

Oko *Obrane pjesništva* (1595) Philipa Sidneya

Sir Philip Sidney (1554-1586) bio je prvi značajniji pjesnik engleske renesanse. Od 1572. do 1575. posjetio je Francusku, Njemačku, Austriju i Italiju. Za boravka u Italiji, zadržavši se najdulje u Veneciji, većinu vremena posvetio je ozbiljnom proučavanju povijesti i etike (Drabble: 902). Po povratku u Englesku ostatak je svog kratkog života posvetio književnom stvaralaštvu, a godine 1584. pozvao je Giordana Bruna da posjeti Oxford. Kasnije mu je Bruno posvetio dva svoja naslova u znak zahvalnosti.

Nijedno od Sidneyevih djela nije mu objavljeno za života, a veliki ugled koji je nakon smrti stekao temelji se ponajprije na njegovu sonetnom vijencu *Astrophel and Stella*, napisanu oko 1582. i objavljenu 1591., i proznoj (pastoralnoj) romanci *Arcadia*, napisanoj 1581. ili 1582. i tiskanoj 1590. Njegova se čuvena rasprava *Obrana pjesništva* uobičajila smatrati najvažnijim doprinosom književnoj teoriji u renesansnom razdoblju. Napisao ju je prije 1583. godine (možda već 1579. ili 1580.), ali je djelo izdano tek nakon njegove smrti godine 1595., i to u dva izdanja, od kojih je jedno naslovljeno *The Defence of Poesie* (Ponsonby) a drugo *An Apologie for Poetrie* (Olney).

U toj raspravi Sidney izlaže svoju teoriju »ponosne autonomije pjesništva« (Conrad: 76), iako je već prethodno u svojoj *Arcadiji* »ustoličio pravo pjesništva da stvara ne-postojeći svijet koji savršeno nadilazi stvarnost kao takvu« (ibid.). Pjesništvo nije prepisivanje života, takvim stavom on odlučno odbacuje doktrinu imitacije i razumijeva pjesnika kao stvaraoca. »Onaj tko je zaokupljen pitanjem iskustvenog, ostat će neopremljen za prikazivanje tog iskustva. Umjetnost je nastavak Geneze, stvarajući nešto ni iz čega: sve bi estetske invencije trebale biti Arkadije.« (Conrad: 84). Ovo specifično pjesničko umijeće stvaranja svijeta iznova i stvaranja novoga svijeta razlogom je zašto Sidney definira pjesnika kao činitelja (*maker*), tj. onoga tko

može učiniti da se mjedeni svijet pretvori u zlatno savršenstvo, kako to sam tvrdi u svojoj *Obrani*.

Sidneyeva rasprava u kojoj je pjesnik predstavljen kao stvaralac (*činitelj* nasuprot *oponašatelju*) podsjeća nas na poetički nauk Frane Petrića. Naime, Petrić u posljednjem dijalogu svojih *Dijaloga o povijesti*, koji su godine 1560. ugledali svjetlo dana u Veneciji, razmatra pitanje o pjesničkom stvaralaštvu. Petrićeva knjiga o povijesti uskoro je postala vrlo popularnom diljem Evrope (Kostić: 349), a u Engleskoj ju je Thomas Blundeville odlučio čak objaviti u skraćenom obliku. Ta uspješnica ugledala je svjetlo dana u Londonu godine 1574. pod naslovom *The true order and methode of wryting and reading hystories*. Valja uočiti da je Sidney bio u tolikoj mjeri zaokupljen pitanjima povijesti kad je u 1570-im posjetio Veneciju. Ne čini se nemogućim da je Petrićev deseti dijalog o povijesti mogao potaknuti Sidneya da po povratku u Englesku razvije i svoju vlastitu poetiku.

MILENA RADOVAN-BURJA

Sveučilište u Zadru, Hrvatska /

University of Zadar, Croatia

Mjesto i uloga glazbe u filozofiji Frane Petrića i Francisa Bacona

Dok Frane Petrić s pozicije renesansnog platonizma kritizira Aristotela, a glazbi prije svega dodjeljuje ulogu oblikovanja osjećajā, za Francisa Bacona glazba je integralni dio njegove prirodne filozofije, pri čemu se oslanja na aristotelovske izvore, a odbacuje pitagoreizam.

Ipak, u shvaćanju da glazba ima moć utjecati na ponašanje i strasti ljudi, oba se filozofa nalaze pod utjecajem platonovske tradicije temeljene na pojmu harmonije, izražavajući esencijalno jedinstvo prirode. Međutim, kod Bacona je, posebno pri istraživanju glazbenoga zvuka, jako izražena ambicija da se snage prirode ukrote, kontroliraju i stave u službu čovjeka.

The place and role of music in the philosophy of Frane Petrić and Francis Bacon

While Frane Petrić criticized Aristotle from the position of Renaissance Platonism, awarding music primarily the role of a modeller of feelings, for Francis Bacon music was an integral part of his natural philosophy, in which he leaned on Aristotelian tradition and rejected the views of the Pythagoreans.

Yet in the understanding that music has the power to affect human behaviour and passions, both philosophers were under the influence of Platonic tradition based on the notion of harmony, expressing essential unity of nature. Bacon, however, showed a strong ambition to harness and control the forces of nature by placing them in the service of men, particularly in his study of musical sound.

IVANA SKUHALA KARASMAN

Institut za filozofiju, Zagreb, Hrvatska /

Institute of Philosophy, Zagreb, Croatia

Petrić i Ficino o utjecaju neba prema Plotinu

U sklopu renesansne kozmologije i dalje se koristi slika svijeta sa Zemljom u središtu, kako ju je utemeljio Ptolemej. Unutar ovakve kozmologije značajno mjesto zauzima razumijevanje odnosa nebeske regije prema zemaljskoj. U izlaganju ću izložiti kako su ovaj odnos razumijevali Marsilio Ficino u djelu *De vita libri tres* i Frane Petrić u *Nova de universis philosophia*.

Unutar njihova filozofskog razumijevanja odnosa nebeske i zemaljske regije bitno mjesto zauzima Plotinovo razumijevanje toga odnosa. Stoga ću se u ovom radu usredotočiti na to kako su Ficino i Petrić razumijevali Plotinovo tumačenje odnosa nebeske regije prema zemaljskoj. Pri tom je zanimljivo sagledati mjesto astrologije u razumijevanju utjecaju nebeske regije na zemaljsku, kako kod Plotina u njegovoj trećoj knjizi druge *Eneade*, tako i u navedenim djelima Marsilija Ficina i Frane Petrića.

Ficino and Petrić on celestial influence according to Plotinus

The idea of an Earth-centred universe, laid down by Ptolemy, continued to thrive in Renaissance cosmology. The influence of celestial region on the terrestrial one occupied an important place in the cosmology of the period. This paper aims to illuminate this influence in the light of Marsilio Ficino's work *De vita libri tres* and Frane Petrić's *Nova de universis philosophia*.

Within their philosophical approach to the problem, Plotinus's concept occupied a significant place. Thus I aim to focus my attention on Ficino and Petrić's understanding of Plotinus's interpretation of the influence of the celestial region on the terrestrial. Emphasis will be given on the place of astrology in the understanding of this relationship in Plotinus's third book of his second *Ennead*, as well as in the works of Marsilio Ficino and Frane Petrić.

JAMES G. SNYDER

*The CUNY Graduate Center, Department of Philosophy, New York, USA /
Odjel za filozofiju, Gradsko sveučilište u New Yorku, SAD*

Marsilio Ficino and Frane Petrić on *materia prima*

There is a great deal of speculation among Renaissance thinkers from diverse philosophical traditions about the nature of the most basic *materia prima* that is the most basic substratum of all things. In his *Theologica Platonica* (1484), the Florentine Platonist Marsilio Ficino argued for the existence of an 'indifferent receptacle' of all material things that was brought into existence directly from nothing by God. While Ficino argued that prime matter is without any quality or determination, he did not conclude, for that reason that it is absolutely nothing. Rather, Ficino argued that prime matter exists in a state of confused tumult in which it possesses the rudimentary forms of all things. Ficino's theory of prime matter represents a divergence from earlier, Scholastic theories. Ficino's also appears to have exercised an influence on the views of later philosophers in their speculations about prime matter. One such philosopher is Frane Petrić from Cres. In his *Nova de universis philosophia* (1591), especially in the fourth part, the *Pancosmia*, Petrić makes use of several elements of Ficino's analysis of prime matter.

In this paper I examine the influence that Ficino appears to have exercised on Petrić in his understanding of the most basic matter of the universe. While Petrić does not, strictly

speaking, preserve the notion of prime matter, as Ficino does, he nevertheless does posit the existence of an incorporeal space, that is beneath extension and the magnitude of each material thing, and a primeval *fluor* that is subject to diverse forms. In his discussion of both of these concepts he resembles Ficino. First and foremost, both Ficino and Petrić hold that the underlying substratum has an entitative reality that is not dependent on the existence of anything else, especially form. Also, both Ficino and Petrić held there to be a distinction between the most fundamental material substratum, and the more determined kind of matter that composes individual material things.

By examining the degree of influence that Ficino exercised on Petrić, I hope to elucidate an unexamined aspect of the philosophy of Marsilio Ficino, as well as to demonstrate that Ficino's notion of matter exercised an influence on later philosophers. I also hope to achieve a better understanding of the origins of some of the core elements of Petrić's natural philosophy, and to better situate his thought within the tradition of Renaissance Platonism.

Marsilio Ficino i Frane Petrić o prvoj materiji

Među renesansnim misliocima iz različitih filozofskih tradicija mnogo se umovalo o naravi prve materije odnosno o najosnovnijem supstratu svih stvari. Fioretinski platonist Marsilio Ficino u svom se djelu *Theologica Platonica* (1484) založio za postojanje 'indiferentnoga spremnika' svih tvarnina, koje je Bog stvorio izravno ni iz čega. Premda je tvrdio da prva materija ne posjeduje nikakvu kakvoću i odredbu, nije zbog toga zaključio da je ona apsolutno ništa. Zapravo, Ficino je tvrdio da *prima materia* postoji u zbrci, u kojoj posjeduje tek rudimentarne oblike svih stvari. Ficinova teorija o prvoj materiji odstupa od ranijih, skolastičkih teorija. Ficino je, izgleda, izvršio veliki utjecaj na gledišta kasnijih filozofa pri promišljanjima o prvoj materiji. Jedan je takav filozof Frane Petrić iz Cresa. U njegovu djelu *Nova de universis philosophia* (1591), naročito u četvrtom dijelu naslovljenom *Pancosmia*, Petrić je upotrijebio nekoliko elemenata iz Ficinove analize prve materije.

U ovom ću članku proučiti utjecaj koji je Marsilio Ficino, čini se, izvršio na Petrićevo razumijevanje osnovne tvari svemira. Premda Petrić, strogo govoreći, u svojoj filozofiji nije očuvao pojam prve materije, kao što radi Ficino, on je ipak tvrdio da postoji netjelesni prostor, koji je ispod protežnosti i velikoće svake tvarnine, i prvodobni *fluor* koji je podmet različitim formama. U izlaganju o obima ovim pojmovima Petrić nalikuje Ficinu. Prvo,

obojica, Ficino i Petrić, smatraju da temeljni supstrat ima realnost bića kao takvog, a koja realnost ne ovisi o postojanju ničega drugog, naročito ne o formi. Drugo, i Ficino i Petrić smatraju da postoji razlika između najtemeljnijeg materijalnog supstrata i određene vrste stvari koja sastavlja pojedinačne tvornice.

Pri istraživanju Ficinova utjecaja na Petrića nadam se da ću razjasniti neistraženu dimenziju filozofije Marsilija Ficina, kao i pokazati da je Ficinov pojam materije izvršio utjecaj na kasnije filozofe. Nadam se da ću postići i bolje razumijevanje izvora za neke od sržnih elemenata Petrićeve filozofije prirode i tako bolje smjestiti njegovo mišljenje u tradiciju renesansnog platonizma.

IGOR ŠKAMPERLE

Facoltà di Filosofia, Università di Ljubljana, Slovenia /

Filozofski fakultet, Sveučilište u Ljubljani, Slovenija

Sincretismo religioso:

Marsilio Ficino e il *Libro della vita*

Recenti e approfondite ricerche sull'opera di Ficino hanno ormai messo in evidenza si tratta di un pensatore interessante, antigerarchico ed estraneo alla tradizionale riflessione filosofica e teologica medievali. Alcuni tratti del suo pensiero annunziano concetti e mentalità moderni, quali la deificazione dell'uomo, la centralità dell'esperienza interiore e una forma di religiosità scevra di implicazioni dogmatiche. La sua posizione nella storia del pensiero filosofico tuttavia rimane ambigua.

L'intervento cercherà di riassumere i suoi propositi sincretistici, esposti nel *De vita libri tres*, un libro quantomeno bizzarro ed eloquente di speculazioni esoteriche e gnostiche, basate sulle analogie tra macro e micro cosmo, astrobiologia, espressioni caratteriali quali malinconia ed alimentazione. A parte i grandi temi gnoseologici, trattati da Ficino, quali la conoscenza di Dio e della verità, la natura umana dell'amore ed affermazioni sulla *prisca theologia*, fonte comune della spiritualità umana, sono la forma sincretistica e un tentativo di agglomerare tradizioni diverse che si presenta alla mentalità di oggi con inaspettata affinità e oggetto, degno di accurata attenzione.

Religiozni sinkretizam:

Marsilio Ficino i njegovo djelo *De vita libri tres*

Suvremena i produbljena istraživanja Ficinova djela već su istaknula da je riječ o zanimljivu, protuhijerarhijskom misliocu, udaljenu od tradicionalne filozofske i teološke refleksije srednjovjekovlja. Neka obilježja njegova mišljenja najavljuju moderne pojmove i mentalitet. Takvi su, primjerice, deifikacija čovjeka, središnjost unutrašnjega iskustva i oblik religioznosti lišen dogmatičkih implikacija. Ficinovo mjesto u povijesti filozofskoga mišljenja ipak ostaje dvoznačnim.

U izlaganju ću ukratko prikazati Ficinove sinkretističke nakane, izložene u djelu *De vita libri tres*, djelu unekoliko osobenu i rječitu u ezoteričkim i gnostičkim spekulacijama, koje su oslonjene na analogiju mikro- i makrosvijeta, astrobiologiju, osobite izričaje kakvi su melankolija i alimentacija. I velike gnoseološke teme, o kojima Ficino raspravlja, kakve su, primjerice, spoznaja Boga i istine, ljudska narav ljubavi i zalaganje za drevnu teologiju (*prisca theologia*), opći izvor čovjekove duhovnosti, imaju sinkretistički oblik i pokušavaju okupiti različite tradicije, što se pokazuje neočekivano sličnim današnjem mentalitetu i postaje temom koja zavređuje pomnu pozornost.

STJEPAN ŠPOLJARIĆ

Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb, Hrvatska /

Faculty of Philosophy of the Society of Jesus, Zagreb, Croatia

Smisao Petrićeva mita o povijesti

Osnovne pretpostavke pri ovom istraživanju Petrićeva mita o povijesti, objavljenoga u trećem dijalogu *Il Contarino overro che sia l'istoria* (*Contarino ili što je povijest*) iz zbirke *Della historia diece dialoghi* (*Deset dijaloga o povijesti*, 1560), bile su:

1. Petrićeva djela o trima humanističkim umijećima (pjesništvo, historija, retorika) tvore cjelinu (Kristeller);
2. *Deset dijaloga o povijesti* zajedno s *Deset dijaloga o retorici* čine cjelinu kojoj je tema elokvencija (Blum);
3. uputa Vasolija iz 1979. godine kako Petrićevi mitovi skrivaju njegove prave namjere.

Obje dijaloške zbirke donose nekoliko mitova, koji se pozivaju na »dugu historiju o propastima svijeta i njegovim obnavljanjima« (*una lunga historia de' corrompimenti del mondo, & de' suoi rinascimenti*, f. 15r). Porijeklo potrebe za mitom traži se u Petrićevim ranim radovima o pjesništvu. Zanos i ingenij izvori su pjesništva kao istinskog znanja. Forma kojom pjesništvo iskazuje istinu jest mit.

Dijalozi o povijesti destruiraju humanističku historiju kao priču i pokušavaju uspostaviti spoznaju povijesti kao sjećanje. Pjesnik teolog Hermes Trismegist izvor je nadahnuća Petriću da sve misaone tradicije preobrazi u jedinstvenu sliku sjećanja. Umjesto kaotičnih antičkih *res gestae*, Petrić stvara pojam povijesti kao pravilnog cikličkog zbivanja.

Umjesto geometrijske paradigme, koju su ponudili Gerl i Otto, Petrićevo stvaranje mita potvrđuje primat pjesništva u njegovu djelu. Pjesništvo je, dakle, izvor elokvencije i povijesnoga svijeta.

Character of Petrić's myth of history

Basic presumptions in this analysis of Petrić's myth of history, published in the third dialogue *Il Contarino overro che sia l' historia* from the collection *Della historia diece dialoghi* (*Ten dialogues on history*, 1560), were the following:

- (1) Petrić's works on the three humanistic arts (poetry, history, rhetoric) form a whole (Kristeller);
- (2) *Ten dialogues on history* together with *Ten dialogues on rhetoric* form a whole, the topic of which is eloquence (Blum);
- (3) Vasoli's instruction from 1979 that Petrić's myths conceal his actual intentions.

Both dialogue collections contain myths relating to the »long history of world corruptions and its rebirths« (*una lunga historia de' corrompimenti de mondo, & de' suoi rinascimenti*, f. 15r). Petrić's strong inclination towards myth is sought in his early writings on poetry. Furor and *ingenium* are the sources of poetry as true knowledge. The form through which poetry expresses truth is the myth.

Dialogues on history destroy humanistic history as narration and try to establish the cognition of history as memory. Poet and theologian Hermes Trismegistus was Petrić's inspirational source on the idea to transfer all thought traditions into a unique memory image. Instead of the chaotic *res gestae* of the antiquity, Petrić comes forward with a notion of history as a regular cyclic action.

Instead of geometrical paradigm offered by Gerl and Otto, Petrić's creation of myth affirms the primacy of poetry in his opus. Thus poetry is a source of eloquence and the historical world.

FULVIO ŠURAN

Facoltà di Filosofia, Università degli studi »Juraj Dobrila« di Pula, Croatia /

Filozofski fakultet, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Hrvatska

L'interpretazione severiniana del pensiero ontologico di Giordano Bruno

Il filosofo italiano Emanuele Severino inizia la sua trattazione riguardante la filosofia della filosofia di G. Bruno dall'interpretazione che ne dà G. Gentile. E questo per due motivi. Il primo in quanto Gentile vede in Bruno uno dei precursori decisivi della modernità. D'altra parte, G. Gentile, che stabilisce la consonanza tra la vita di Socrate e quella di Bruno, è a sua volta ucciso per le sue convinzioni filosofiche. Severino nella sua critica alla concezione Gentiliana del pensiero di G. Bruno ritiene che questi non abbia tenuto conto che per Bruno la filosofia e non la religione rappresenti la guida suprema degli individui e dei popoli.

Inoltre Severino ricollega il pensiero ontologico di Bruno alla tradizione filosofica dei presocratici, specialmente a Parmenide, mostrandone la sua inconseguenza, in quanto a differenza di Parmenide, per Bruno le cose non sono niente quanto degli accidenti propri alla manifestazione dell'essere assoluto. Concludendo, per Severino, la filosofia del nostro tempo, spingendo al tramonto ogni Essere immutabile ed eterno della tradizione occidentale, apre la strada al nichilismo attivo, ossia alla dominazione e al governo della ragione tecnologica.

Severinovo tumačenje Brunove ontološke misli

Suvremeni talijanski filozof Emanuele Severino započinje svoje razmatranje Brunove misli polazeći od Gentileova tumačenja ovog značajnog renesansnog filozofa. I to zbog dva motiva. S jedne strane jer Gentile smatra Bruna jednim od značajnih prethodnika i inovatora moderne. S druge strane, Gentile, koji uviđa podudarnost između Sokratova i Brunova života, ubijen je isto tako zbog svojih filozofskih uvjerenja.

Severino, međutim, kritizira Gentilea jer nije uvidio da za Bruna filozofija, a ne religija predstavlja najviše dobro kojem trebaju težiti pojedinci i narodi. Nadalje, Severino Brunovu ontološku misao nadovezuje na predsokratovsku filozofsku tradiciju, i to naročito na Parmenida, pokazujući pritom njegovu nedosljednost, jer, nasuprot Parmedidu, za Bruna stvari nisu ništa već pojavni oblici apsolutnog bitka. Na kraju, treba napomenuti da za Severina suvremena filozofija, kad ne prihvaća nikakav apsolutni i vječni bitak zapadne tradicije, otvara put aktivnom nihilizmu u smislu vladanja tehnološkog praktičnog razuma.

VESNA TUDJINA

Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, Zagreb, Hrvatska /

*Institute of the Historical and Social Sciences, Croatian Academy of Sciences and Arts,
Zagreb, Croatia*

De republica ecclesiastica Marka Antuna de Dominisa

De republica ecclesiastica središnje je djelo de Dominisova opusa, u kojem iznosi svoj prijedlog za realizaciju ponovnog jedinstva kršćanskih crkava. Djelo je objavljeno postepeno, u tri sveska: prvi je svezak tiskan 1617. godine u Londonu i 1618. godine u Heidelbergu; drugi svezak objavljen je 1620. godine u Londonu i u Frankfurtu na Majni; treći je svezak tiskan 1622. godine u Hannoveru, a tek 1658. godine u Londonu.

Prvi svezak sadržava prve četiri knjige, u kojem de Dominis suvremenu crkvu podvrgava sustavnoj usporedbi s njezinim početcima. Gradeći svoje stavove na Svetom pismu i patristici, on na temelju međusobne ravnopravnosti apostolā konzekventno određuje položaj biskupā kao njihovih legitimnih, po istom principu razvrstanih, međusobno ravnopravnih nasljednika. Zato de Dominis smatra Papin primat pred ostalim biskupima osnovnim i glavnim uzrokom svih razdora. Drugi svezak obuhvaća petu i šestu knjigu u kojima de Dominis iznosi drugu veliku temu svojih temeljnih preokupacija: odnos crkvene i svjetovne vlasti, posebno iz

politološke perspektive. Treći svezak, koji se sastoji od sedme i devete knjige, razrađuje konkretno pitanje oblika vlasti u Crkvi. Tu de Dominis predlaže da se Crkva reorganizira radi jedinstva kršćanstva i postizanja mira i sloge u svijetu.

Iako de Dominis već u naslovu *De republica ecclesiastica libri decem* najavljuje deset knjiga, osma i deseta knjiga nikada nisu objavljene, ali postoji više naznaka da su bile napisane. Nažalost, one se ne nalaze ni u djelomično sačuvanom rukopisu.

De Dominisovo djelo *De republica ecclesiastica* važno je za povijesno razumijevanje ekumenizma, jer anticipira ideje usvojene tek nakon više od tri stoljeća, dok je postavljanjem problema odnosa crkve i države i danas aktualno.

De republica ecclesiastica of Marko Antun de Dominis

De republica ecclesiastica is the central work of de Dominis's opus in which he offers his proposition on the realisation of reunion of Christian Churches. The work was published in three successive volumes: the first volume was published in London in 1617 and in Heidelberg in 1618; the second volume was published in London in 1620 and in Frankfurt on the Maine also that year; the third volume was published in Hannover in 1622, and not until 1658 in London.

The first volume contains Books I-IV, in which de Dominis draws a parallel between modern church and its early beginnings. Grounding his views on the Holy Scriptures and patristics, on the basis of the Apostles' equality he defines the position of bishops as their legitimate successors, organised among themselves according to one principle and on equal basis. That is why de Dominis considers the primacy of the Pope before all other bishops as the main root of all conflicts. The second volume consists of Book V-VI, in which de Dominis deliberates on the second significant topic of his prime preoccupations: the relationship between ecclesiastical and secular power, especially from the perspective of political philosophy. The third volume, consisting of Books VII and IX, deals with the concrete question of the form of government in the Church. Here de Dominis suggests that the Church should reorganise in order to maintain the union of the Christendom, as well as peace and harmony in the world.

Despite the fact that the very title of de Dominis's work *De republica ecclesiastica libri decem* announces ten books, Books VIII and X were never published although written according to certain evidence. Regretfully, they are not available in any form, not even in a partially preserved manuscript.

De Dominis's work *De republica ecclesiastica* is important to the historical understanding of ecumenism, because it anticipated the ideas inherited more than three hundred years later, and by posing the Church-state question is still very appealing.

ELISABETH VON ERDMANN

Lehrstuhl für slavische Literaturwissenschaft, Universität Bamberg, Germany /

Katedra za slavensku filologiju, Sveučilište u Bambergu, Njemačka

Zur Bildtheorie von Franciscus Patricius in der Tradition der *philosophia perennis*

Die Quellen von Franciscus Patricius, besonders die von ihm veröffentlichten *Hermetica*, sein Denken und seine Poetik belegen, daß sich der Philosoph in der Tradition der *prisca sapientia* bewegte, der »einen Weisheit zu allen Zeiten«, an der der Mensch teilhaben kann. Besonders die alles umfassende Bildtheorie bildet ein konstitutives gemeinsames Merkmal dieser Tradition. 51 Jahre vor dem Erscheinen der *Nova de universis philosophia* (1591) hatte Augustinus Steuchus in *De perenni philosophia* (1540) das Programm der *philosophia perennis* -Tradition in einem Buch zusammengeführt. Die gesammelten Werke von Steuchus erschienen interessanterweise zeitgleich mit *Nova de universis philosophia* (1591).

Die These des Vortrags besteht in der Annahme, daß sich Franciscus Patricius bewußt in diese Tradition gestellt haben muß, möglicherweise direkt angeregt von Steuchus, und seine Bildtheorie konsequent in diesem Kontext entwickelt hat. Betrachtet werden sollen im Hinblick auf diese Annahme insbesondere das Werk *Nova de universis philosophia* und die drei Bände *Della poetica. De perenni philosophia* von Steuchus soll dabei zum Vergleich herangezogen werden.

O Petrićevoj teoriji slike u tradiciji *philosophiae perennis*

Izvori Frane Petrića, napose *Hermetica* koju je objelodanio, njegovo mišljenje i poetika dokazuju da se filozof kretao u tradiciji »drevne mudrosti« (*prisca sapientia*), jedne »mudrosti za sva vremena«, u kojoj čovjek može participirati. Napose, sveobuhvatna teorija slike tvori konstitutivno opće obilježje ove tradicije. Pedesetjednu godinu prije nego je objavljena *Nova de universis philosophia* (1591), Agostino Steuco je u djelu *De perenni philosophia* (1540) sklopio program *philosophiae perennis* u jednoj knjizi. Jedno izdanje Steucovih sabranih djela pojavilo se, zanimljivo, 1591. godine – istodobno s Petrićevim remek-djelom *Nova de universis philosophia*.

Predavanje polazi od pretpostavke da se Frane Petrić mora svjesno postaviti u tradiciju *philosophiae perennis*. Možda potaknut izravno od Steuca, Petrić je dosljedno razvio svoju teoriju slike u ovom kontekstu. S obzirom na ovu pretpostavku treba osobito proučiti Petrićeva djela *Nova de universis philosophia* i *Della poetica*, a pritom za usporedbu treba poslužiti upravo Steucovo djelo *De perenni philosophia*.

DŽEVAD ZEČIĆ

Univerzitet u Zenici, Bosna i Hercegovina /

University of Zenica, Bosnia and Herzegovina

Uloga matematike u filozofiji Nikole Kuzanskoga

Nikola Kuzanski bavio se matematičkim problemima čitav život i čak napisao nekoliko djela matematičkog sadržaja. On nije jasno predočio izvore svojih matematičkih spoznaja, ali je dobro poznao matematiku pitagorovaca, Euklidove *Elemente* i Boetijevo djelo *Institutio arithmetica*. To mu je omogućilo pojednostavljene matematičke predodžbe, kojima se služio u filozofskim promišljanjima.

Naime, matematika je u Kuzanskoga primarno u funkciji metafizike. Razlikovanje diskretne i neprekinute beskonačnosti, kao i ograničene nasuprot neograničene beskonačnosti, popraćeno s asimptotskom metodom, omogućilo je Kuzanskom da matematičke uvide prenese na ontologijsku ravan. Bolje razumijevanje beskonačnosti omogućeno je upravo matematikom.

Istodobno, filozofske predodžbe Kuzanskoga imat će dugotrajne implikacije na matematičko istraživanje neprekidnine. Taj je problem konačno riješen tek krajem 19. stoljeća u radovima

Dedekinda i Cantora. Dakle, premda je Kuzanski koristio matematičke ideje uglavnom u filozofskim promišljanjima, njegov je pristup doprinio proučavanju matematičkih problema, koji su riješeni tek nekoliko stoljeća kasnije.

Role of mathematics in Nicolaus Cusanus's philosophy

Nicolaus Cusanus devoted his whole life to solving mathematical problems and wrote a number of mathematical texts. He did not clearly reveal his mathematical sources, even though he was very familiar with mathematics of the Pythagoreans, Euclid's *Elements*, and Boethius's *Institutio arithmetica*. This allowed him to apply simplified mathematical concepts in his philosophical considerations.

In Cusanus's works mathematics is primarily in the function of metaphysics. The distinction between discrete and continuous infinity, as well as limited towards unlimited infinity, accompanied with asymptotic method, enables him to transfer mathematical insights onto the ontological level. Mathematics thus provides a better understanding of the infinite.

At the same time, his philosophical insights were to have longterm implications for the mathematical research of the continuum. This problem was finally solved at the end of the 19th century in the works of Dedekind and Cantor. Therefore, although Cusanus used mathematical concepts mainly for his philosophical considerations, his approach to the infinite and continuous quantities contributed to the study of the mathematical problem of the continuum, which was eventually solved a few centuries later.

FRANJO ZENKO

Zagreb, Hrvatska /

Zagreb, Croatia

Aktualnost Petrićeva pokušaja deheleniziranja filozofije i kršćanske teologije

Petrić motivira svoj pokušaj deheleniziranja filozofije i kršćanske teologije činjenicom da su oko četiri stotine godina nakon »starih teologa«, koji su bili pod utjecajem Platonove

filozofije, skolastički teolozi počeli u teologiju uvoditi Aristotelovu filozofiju i uzimati njegove 'bezbožnosti' kao temelje vjere. Ispričava ih što nisu poznavali niti mogli poznavati prastare mudrace jer nisu znali grčki i stoga su im bili nepoznati Platonovi i Aristotelovi izvorni tekstovi u kojima se ti stari mudraci spominju. Ne oprašta im, međutim, što su pokušali »bezbožnošću poduprijeti pobožnost«. Stoga Petrić nastoji pokazati kako je Aristotel našao sve problemske motive svoje metafizike, fizike i etike u starih mudraca, i to najvećim dijelom posredovanjem Platona. Isto tako nastoji pokazati kako je spomenute probleme Aristotel preformulirao, pretumačio u duhu starogrčkog jezika i duha, ali djelomično i prešućivao.

Heideggerov analogni noviji pokušaj dehelenizacije filozofije i kršćanske teologije polazi od teze o »zaboravu pitanja o bitku«, odnosno o »smislu bitka«. Taj 'zaborav' skrivila je tradicionalna metafizika, koja je tretirala bitak kao »najopćenitiji« i stoga »najrazumljiviji« pojam i na taj način dispenzirala filozofiju da ponovo promišlja pitanje o bitku. Pitanje o bitku blokirala je metafizika i time jer je bitak tretirala kao »biće« i navela teologiju da i Boga tretira kao »biće«, doduše kao »najviše«, ali ipak kao biće. To je omogućilo da se teologija razumije kao »pozitivna« znanost i time bude uvrštena među druge »pozitivne« znanosti. Heideggerov motiv da »destruira« tradicionalnu metafiziku jest da usmjeri mišljenje prema njegovoj zaboravljenoj bitnoj zadaći, a time i potakne teologiju da se, oslobođena od tradicionalne metafizike, uputi novim putovima.

Najnoviji poticaj kritičkom tematiziranju dehelenizacije kršćanske vjere, i uopće europskog duha, dao je teolog i sadašnji papa Joseph Ratzinger, posebno u svom predavanju na sveučilištu u Regensburgu, u kojem je desetak puta kritički apostrofirana dehelenizacija. Ratzinger podvrgava kritici tri vala dehelenizacijskog programa (*Enthelenisierungsprogramm*) u kršćanskoj teologiji: od izгона metafizike iz teologije u Reformaciji, preko historiziranja u liberalnoj teologiji 19. i 20. stoljeća, do brisanja tragova helenizacije kršćanske vjere u ideji inkulturacije. On također podvrgava kritici ograničavanje uma (*Vernunftbeschränkung*), započeto matematizacijom europske znanosti u renesansnom platonizmu, koje je Kant kanonizirao. Posljedice toga ograničavanja uma nisu relevantne samo za kršćanstvo koje teži suprotnome tj. proširenju uma (*Vernunftweiterung*), nego i za zapadnoeuropski duh u cjelini.

Actuality of Petrić's attempt of dehellenization of the philosophy and Christian theology

Petrić's attempt at dehellenizing philosophy and Christian theology was motivated by the fact that about four centuries after the 'ancient theologians', who were influenced by Plato's philosophy, scholastic theologians began to introduce Aristotle's philosophy into theology and adopt his 'impieties' as the foundations of faith. He justifies their ignorance and inability to learn about the ancient wise men by the fact that they had no knowledge of Greek and were thus not familiar with the original texts of Plato and Aristotle in which the wise men were mentioned. He does not forgive them, however, for trying to »support piety by impiety«. Thus Petrić attempts to demonstrate how Aristotle found all the problem motives of his metaphysics, physics and ethics in the wise men, drawing mostly upon Plato. He also attempts to show how Aristotle preformulated the mentioned problems, reinterpreted them in the spirit of the old Greek language and thought, but also ignored some of them.

Heidegger's more recent similar attempt at dehellenizing philosophy and Christian theology is grounded on a thesis of the »neglect of the question of being« —that is, the »meaning of being«. This 'neglect' is the result of traditional metaphysics which treated being as »the most general« and thus »the most understandable« notion, and in such a way dispensed philosophy to reconsider the question of being. The question of being was blocked by metaphysics in that it treated being as a 'entity', prompting theology to treat God as a 'entity' as well, though 'the supreme' but still a entity. This led to the understanding of theology as a 'positive' science and its eventual classification among the 'positive' sciences. Heidegger's motive to 'destroy' traditional metaphysics is to stream thought towards his forgotten major goal, and thus prompt theology, once freed from traditional metaphysics, to seek new strands.

The most recent attempt at critical thematization of dehellenization of Christian faith and European spirit in general has been made by the theologian and present pope, Joseph Ratzinger, particularly in his lecture delivered at the University in Regensburg in which he repeatedly criticized dehellenization. Three stages of dehellenization program (*Enthellenisierungsprogramm*) in Christian theology are the subject of his criticism: from the banishment of metaphysics from theology in the Reformation, through historization in liberal theology of the nineteenth and twentieth century to the erasing of the traces of Hellenization of Christian faith in the idea of inculturation. He also argues against mind limitation (*Vernunftbeschränkung*) started by mathematization of European science in Renaissance Platonism and canonized by Kant. The consequences of mind limitation are not only relevant to Christianity which

strives towards the very opposite – broadening of the mind (*Vernunfterweiterung*), but to the Western spirit on the whole.

HRVATSKO FILOZOFSKO DRUŠTVO
CROATIAN PHILOSOPHICAL SOCIETY
KROATISCHE PHILOSOPHISCHE GESELLSCHAFT
ASSOCIAZIONE CROATA DI FILOSOFIA

16. DANI FRANE PETRIĆA
16th DAYS OF FRANE PETRIĆ
16. FRANE-PETRIĆ-TAGE
16. GIORNI DI FRANCESCO PATRIZI

GLAVNA TEMA: *Čovjek i kultura*
MAIN THEME: *Human and Culture*
HAUPTTHEMA: *Mensch und Kultur*
TEMA PRINCIPALE: *Uomo e cultura*

Cres, Hrvatska, 23.–26. rujna 2007.
Cres, Croatia, September 23–26, 2007
Cres, Kroatien, 23.–26. September 2007
Cherso, Croazia, 23–26 settembre 2007

STALNA TEMA: *Petrić i renesansne filozofske tradicije*
REGULAR ANNUAL THEME: *Petrić and Renaissance Philosophical Traditions*
STÄNDIGES THEMA: *Petrić und die philosophischen Traditionen der Renaissance*
TEMA FISSO: *Patrizi e tradizioni filosofiche rinascimentali*

Cres, Hrvatska, 26.–29. rujna 2007.
Cres, Croatia, September 26–29, 2007
Cres, Kroatien, 26.–29. September 2007
Cherso, Croazia, 26–29 settembre 2007